

Йордан Митев/ J. Mitev

ОПОЗИЦИЯ И ИЗБОРИ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА САЛАЗАР (1932–1968 г.)

Opposition and Elections during Salazar's Government (1932–1968)

It is not quite possible to make a full analysis of the Portuguese electoral system at the time of Salazar's regime without examining the pre-electoral behaviour of the opposition. They usually combine their efforts in order to ensure a better participation in the elections.

В настоящата статия нямаме намерение да разглеждаме подробно различните изборни поведения на опозиционните сили в Португалия, а правим опит само да анализираме в общи линии отделните стратегии, които се наблюдават през епохата на салазаризма.

На първо място, интерес за изследователя представлява поведението на опозицията пред самата конституционна същност на режима. В зависимост от това дали тя е склонна да приеме или отхвърли частично или изцяло конституционната рамка, се определя нейната стратегическа позиция преди изборната надпревара. Решението за приемане или отхвърляне на конституционните основи на режима, определя стратегическата алтернатива между реформационните или революционните цели, които тя си поставя с участието си в изборите. И определя най-вече вътрешните отношения в самата опозиция, които варират от стремеж към обединени или независими действия към обща опозиционна платформа.

На второ място, особено значение има тактичeskото поведение на опозицията пред лицето на условностите поставени от правителството за допустимата конкуренция. В последния момент, независимо от осъществената предварителна подготовка, тя решава да се възползва от изборната кампания, или да призове привържениците си да бойкотират изборите непосредствено пред самите урни. Така през целия период на "Новата държава" на Салазар изборното поведение на опозицията е твърде непостоянно, било по отношение на вътрешно единство, или във връзка с целите и стратегиите за действие.

Първият опит за участие на опозиционните сили в предизборна кампания става през 1931 г., на изборите за местни органи на властта, (когато все още не е влязла в сила новата португалска конституция поставила началото на "Новата

държава”). Една от най-големите опозиционни формации – Социалистическият републикански алианс, агитира своите съмишленици, които не приемат поканата на управляващата все още военна диктатура да се запишат в изборните списъци. Ръководството на алианса настоява за аудиенция при президента на републиката, за да разбере каква свобода на пропаганда би имала партията в случай, че участва в изборния процес.

На срещата с президента Кармона, която се провежда на 2 юни 1931 г., лидерите на алианса Нортон де Матуш, Мендеш Кабесадаш и Титу де Морайш, са уведомени, че ще им бъде осигурена необходимата свобода на действие, стига да не я използват за да нападнат чрез нея диктатурата.

На следващия ден след срещата ръководството на партията публикува манифест, в който освен че се настоява за спешното връщане към нормалния конституционен ритъм, се предлага демократична идейна платформа като обединение на всички опозиционни сили¹.

С това политическо действие на институциите на властта в Португалия приключва равнопоставеното участие на опозицията в изборите. След като през 1933 г. се приема новата конституция, а през 1934 г. се въвежда промяна в законодателната уредба за изборите, опозицията на практика е неутрализирана по отношение на вота. В същата тази година, нейният статут еднолично се определя от новият министър-председател на страната Антонио де Оливейра Салазар.

На опозицията формално се признават политически права, при условие, че тя не си позволява критики нито върху дейността на правителството, нито срещу току-що приетата Конституция. В действителност на нея не ѝ се отказва правото да съществува, но ѝ е определено “подчинено на конституционните рамки положение”².

Едва с промяната на избирателната система и симулирането на известна конкуренция през 1945 г., опозицията се решава да се включи в изборите, опитвайки се да извлече полза от предоставената ѝ възможност да се организира и да действа в определени от закона легитимни рамки. В португалския случай обаче би трябвало да се говори не за една „опозиция”, а по-скоро за няколко „опозиции”, или за една опозиция с много различни компоненти.

Така редом с комунистическата опозиция, която се явява най-лесно различимият сектор от идеологическа и организационна гледна точка и чиято дейност се развива с по-малко прекъсвания въпреки колебанията относно идентичността, се различават либерална републиканска опозиция, социалдемократическа, народно-монархическа и католическа опозиция.

Границите между тези опозиционни сектори не са ясно очертани, а, от друга страна, им липсва вътрешна хомогенност. Анализът на документалните свидетелства показва, че с това обозначение и разделение, се определят най-ясните и характерни елементи на различните групи и линии, които се преплитат в лоното на изборната опозиция по времето на салазаризма³.

В зависимост от това как се поддържа ритъмът на единство и разцепление вътре в опозицията по време на изборите, се променя и нейната стратегия за действие.

Първата стратегия, възприета от опозицията в редките моменти на единство е кампанията на Движението за демократично единство (ДДЕ) през 1945 г.⁴ и в президентската кампания на Нортон де Матуш през 1949 г.⁵ Тази стратегия е квалифицирана като стратегия на условна интервенция, трансформирана по-късно в отказ от правото на глас пред самите урни.

Опозицията, която получава право да участва в изборите настоява за еднакви условия за започване на цялостно участие, като се възползва от предизборния период, за да разобличи режима и да поиска неговото сваляне и заместването му с нов конституционен модел на управление.

След като поставените условия, изискващи демократичност на изборната конкуренция не са приети, опозицията се отказва от гласуване пред самите урни, като по този начин печели политически и организационни дивиденди от направената контестация.

През петдесетте години (по-конкретно в периода между изборите за Народно събрание от 1949 г. и 1957 г.) започва разцеплението на опозицията и появата на противоположни стратегии, провокирани от провала на изборната кампания за президент с участието на опозиционния лидер Нортон де Матуш.

Подписаният от правителството на Салазар Северноатлантически пакт през 1949 г.⁶ и започването на Студената война задълбочават процеса на дестабилизация сред опозиционните среди: от едната страна се намират проатлантически настроените привърженици на пакта, които, защитавайки присъединяването на Португалия към НАТО, се надяват да принудят Салазар да осъществи демократизация режима, а от другата стоят противниците на Атлантическия съюз, за които подписването на пакта от страна на Португалия, ще укрепи и заздрави вътрешните и външни позиции на правителството.

Сред последните на преден план излизат комунистите, чиито ръководители Алвару Кунял и Милитау Рибейру през пролетта на 1949 г. са арестувани, а правителството обезврежда значителна част от нелегалния партиен апарат⁷.

Докато първите – обединени най-вече около ръководството на социалдемократите – променят посоката и приемат реформистка стратегия, като се подчиняват на конституционната рамка на режима и дори приемат да отидат пред урните на парламентарните избори през 1949 и 1953 г., вторите – обединени в Национално демократично движение (НДД) – настояват за сваляне на режима и скъсване с действащата конституция, като се възползват от всяко едно оспорване на изборните резултати за да атакуват правителството на Салазар. Кандидатите за президент на изборите през 1951 г. – Кинтау Мейрелеш, който е издигнат от първата конформистки настроена част от опозицията и тази на Руи Луиш Гомеш, който е издигнат от “радикалите”, олицетворяват именно тази раздвоеност на стратегиите⁸.

На парламентарните избори от 1957 г. обаче, стратегическите позиции на разделената опозиция тактически се обръщат. Реформистите се обявяват в защита на отказа от гласуване, позовавайки се на липсата на условия за достойно участие, докато сред секторите, които се отъждествяват с НДД в началото на десетилетието, се появява ново тактическо настроение за интервенция. Радикалното крило е по-склонно да оспорва на правителството неговата легитимност, отколкото да отхвърли правилата на предложената конкуренция в предизборната борба⁹.

Така на президентските избори през 1958 г. с тези две стратегии и с тактическите промени, настъпили през десетилетието, се дава ход на кандидатурите съответно на генерал Умберто Делгадо и адвокатът Арлиндю Висенте, кандидат на левите сили, които се стремят към радикални промени на икономическите и политическите структури на страната.

Динамичното развитие на първата кандидатура, ще принуди втората да се оттегли, с подписването на известния Договор от Касиляш в края на май 1958 г.¹⁰ В крайна сметка опозицията се обединява мигновено около кандидатурата на Умберто Делгадо, който предлага оттеглянето на Салазар в конституционните рамки на режима.

Генерал от действащата армия, бивш военен аташе във Вашингтон и главен директор на гражданската авиация, той е считан за човек на режима, ползващ се с личното доверие на Салазар.

Неговата програма предвижда продължаване на действащия конституционен ред, подкрепа на ценностите на режима – Бог, Родина, Семейство и цялостна реорганизация на политическия живот. Програмата на генерала предвижда и задоволяване на традиционните искания на опозицията: истински избори, ново преброяване, нов избран закон, въвеждане на демократични свободи, без това да изключва силно правителство¹¹.

Изборите са проведени на 8 юни 1959 г. и според официалните резултати генерал Делгаду печели 23%, а адмирал Америко Томаш, кандидатът посочен от Салазар, печели 75%¹². Загубилият кандидат на опозицията не признава тези резултати. Той твърди, че изборите са фалшифицирани и победата му принадлежи. Правителството отговаря с репресии и през 1959 г. Делгадо е принуден да потърси политическо убежище в бразилското посолство в Лисабон¹³.

С драматичното участие на кандидата на обединената опозиция се “уреждат сметките” между двете стратегии, действащи дотогава, с тактическото приемане от радикалите на конституционните граници на предизборна борба. Подигравката, на която става жертва тази единна договорена стратегия, определя всеобщото възприемане по-късно на едно поведение на отказ от гласуване през седемдесетте години от страна на опозициите, които и през 1961 г., и през 1965 г. се отказват от правото на глас, позовавайки се на липсата на условия за участие¹⁴.

Едва през 1969 г., след либерализиращото отваряне на режима на Марселу Каetano, опозиционната стратегия ще се преформулира и за първи път по време на парламентарните избори, опозицията решава да участва до края, в почти всички

изборни нива и кръгове, и с различни листи: ДИК (Демократична изборна комисия), ИКДЕ (Изборна комисия на демократичното единство) и ДЦМ (Демократичен център на Макау)¹⁵.

Стратегията е ориентирана не толкова към осъществяване на дълбока реформа в политическата система или незабавно сваляне на режима, нито към приемане или отхвърляне на конституционната му рамка. По-скоро с нея се цели реално установяване на политически плурализъм не само във формирането и дейността на Народното събрание, но също така и в структурите на самия режим.

Провалът на този опит и блокирането на либерализацията с конституционната поправка от 1971 г.¹⁶, ще направят така, че на последните за режима избори – през 1973 г.¹⁷ – опозицията, макар и обединена, отново ще се откаже от правото си на глас в последния момент. Тя ще използва кампанията единствено, за да изтъкне липсата на условия за конкуренция в политическия живот на страната.

В ръцете на правителството изборите са средство да се упражни политически контрол върху нелегално действащите опозиции. С поканата към тях да участват в изборите, режимът повече се стреми да осъществи разцепление помежду им за да отслаби и изтика в периферията Комунистическата и Социалистическата партия и да привлече на своя страна либералната и републиканска опозиция.

Тази правителствена стратегия, дори и да не дава очаквания резултат, поради обстоятелството, че опозиционните сили никога не приемат да сътрудничат на режима, поне успява да затрудни и уязви вътрешното опозиционно единство. Възпрепятстването на техните изяви логично води до засилване на нелегалните организации вътре и вън от страната и улеснява хегемонията на политическите сили, желаещи скъсване с конституционния режим.

Нещо повече, за опозиционните сили изборите се явяват важен инструмент за мобилизация на общественото мнение и политическа възможност за критика на правителството. Все по-често те се използват именно за това – от две листи през 1949 г., три през 1954, четири през 1957 г., опозицията разполага с десет листи през 1961, пет през 1965, за да достигне двадесет и две през 1969 и десет през 1973 г.¹⁸

Това нарастващо участие на опозицията в изборния процес, макар и да не е достатъчно, за да придаде конкурентен характер на избирателната система, все пак успява да смекчи плебисцитния им характер. И въпреки строгите условности и ограничения на действията на опозицията, както и безспорните манипулирания на резултатите, на изборите се наблюдават тенденции в политическото поведение на опозицията, които ще се задълбочат след падането на режима.

Някои от изследователите на избирателната система при управлението на Салазар, не са съгласни с твърденията, че в периода на Новата държава може да се говори за провеждането на истински избори. Според тях изборите, които Салазар организира и провежда стриктно и периодически според конституцията, не са същински избори, а само един фарс спрямо гласоподавателите, защото истинските избори предполагат политически плурализъм и свободна конкуренция в управле-

нието на страната. Според тези автори “изборите или са демократични, или не са избори”¹⁹.

Тази позиция в последно време е подложена на критика от авторите, които са се заели с изследването на т. нар. “неконкурентни избори”, или избори без избор²⁰. Те дори не се поколебават да определят подобна гледна точка като опорочена от „нещо като изборен фетишизъм” и настояват да се обърне внимание на западно-европейският избирателен модел, който в повечето случаи е “изключителен и универсален”²¹.

Според други изследователи обаче този модел се оказва лишен от всякаква историко-документална стойност за анализ на голям брой, ако не и на болшинството от съвременните преброявания на гласовете. Ето защо изследването на съвременните изборни процедури ни принуждава да включим и т.нар. “неконкурентни избори”²² и да анализираме тяхното значение и обхват.

Проучването на “неконкурентните избори”, предоставя рядка възможност за фактологически анализ на управляващите системи, които ги организират, защото те представляват идеологическо откритие и в същото време знак за типа отношения – на принуда или на участие – които властта поддържа с населението²³.

Ние нямаме намерение да защитим същата гледна точка, относно значението на изборната опозиция за характеризиране на модерните политически режими, било от субективна гледна точка, с цел анализ на отношенията между политическите сили, които се състезават на изборите, било от формален аспект, с цел анализ на естеството на политическата система.

Разграничаването на демократичните от недемократичните режими ще зависи от присъствието или отсъствието на законна опозиция. За това изучаването на опозицията е също толкова важно, както и изучаването на позицията на правителството. И това се отнася не само за демократичните режими, а също и за недемократичните модели на държавност, защото от границите наложени на действията на опозиционните сили зависят характеризирането и разграничаването на авторитарните от тоталитарните режими.

Докато авторитарният режим се ограничава с потискане на недоволството, тоталитаризмът се стреми да премахне самата опозиция²⁴. Следователно изследването на недемократичните изборни процеси се оказва изключително важно за анализа на отношенията между правителството и опозицията и чрез тях, за оценката и характеристиката на политическия режим.

Анализът на някои от изборите по време на Новата държава ни позволява да посочим, от една страна, най-важните политически функции изпълнявани от Националния съюз и от друга, да вникнем по-добре в естеството и развитието на самия режим.

От гледна точка на изборния процес развитието се осъществява с преминаване от една подчертано плебисцитна система, в която липсва каквато и да било конкурентност, в друга система при която хегемонията на една партия продължава

да бъде гарантирана и едновременно с това, макар и формално, се симулира някаква изборна конкуренция.

След Втората световна война се осъществява известна промяна в избира- телната система на режима. От един подчертано монистичен и идеологизиран режим, след 1945 г. се преминава към установяване на една по-прагматична едно- партийна хегемония, позволяваща от време на време осъществяването на значи- телен вътрешен и външен плурализъм. Освен това, като един специфичен етап в отношенията между правителство и опозиция, изборите са важен показател за развитието на самата политическа система по отношение на постигането на консен- сус или прилагането на политически репресии.

Разбира се, предизборната борба в рамките на конкурентността и полити- ческият обхват наложен от режима в специфичните португалски условия по времето на салазаризма, не е точно борба за вземане на властта. Нито управляващата партия Национален съюз, нито опозицията могат да желаят това, тъй като пости- гането на такава цел не е била възможна по пътя на избори.

Във всеки случай обаче, изборите дават възможност за легитимно противо- поставяне на официалното статукво, за борба с властта и за спечелване на общест- веното мнение. В следствие на това, ако развитието на поведението на опозицията по време на избори не може да бъде показател за нейните политически възможности, то може да бъде показател за административните действия, които предприема режима за да я „опитоми“²⁵.

От изборите става ясна стабилността на връзките, които правителството осъществява както с привържениците на режима, така и със своите противници. Техният резултат макар и в неголяма степен определя вътрешното равновесие между отделните фракции, на които режима може да разчита, в които влизат пред- ставители както на монархистите така и републиканците.

В тази светлина се разбират и политическите функции на изборите в Новата държава. Поддържането на избирателния механизъм в режима, произлязъл от военната диктатура, се подчинява на една концепция и стратегия за укрепване на корпоративната система, която, макар и контролирана „отгоре“, поне в първите следвоенни избори се стреми да е по-асоциативна и не толкова държавническа.

Вследствие на това първата политическа функция на изборите в Новата дър- жава е функцията по узаконяване на съществуващия политически модел на дър- жавност. Чрез изборите Новата държава възнамерява периодично да утвърждава своята вътрешна и външна легитимност.

Опирайки се на плебисцитното допитване за действията си, правителството цели да получи вътрешна подкрепа и да докаже, че няма по-добра алтернатива, за да оправдае по-нататъшното си управление. Едновременно с това, обявявайки че провежда „избори като тези в свободна Англия“, то успява да неутрализира обви- ненията за диктаторски действия и лицемерно се представя за идентично на своите съюзници от НАТО.

Но освен тази функция, друга, не по-малко важна, оправдава напълно провеждането на избори по времето на салазаризма. Чрез тях правителството осъществява политическият контрол върху недоволството на опозицията²⁶.

* * *

Позволявайки периодично прояви на контролирана критика, режимът създава един важен отдушник, предпазна клапа и дори успява да събере важни индикации от този своеобразен барометър на общественото мнение. И като толерира съдържано излизането наяве на опозицията, обречена завинаги от вота на незаконност на всеки четири или на всеки седем години, то успява да проследи действията ѝ, целите, които си поставя, и центровете на недоволство, за да може после да я възпира и неутрализира по-лесно.

Впрочем, ако по време на изборите това се случва с опозицията, същото става и със самите привърженици на режима. Изборите поставят на изпитание политическите способности на кандидатите за местното управление, поставят на проверка амбициите на групите и настроенията на фракциите, подкрепящи режима. Именно в изборителните кампании се намира и изпробва политически административният елит в отделните райони и общини.

При формирането на листите с кандидатите от Националния съюз се осъществяват важни вътрешни връзки между политическите тенденции и се начертават перспективи за набиране на кадри за други центрове на властта извън структурите на управляващата партия. Самите предпочитания, показвани към кандидатите, при вкарването на гласовете в урните, са доказателство за репутацията и престижа на хора, групи или политически ориентации, които служат на правителството като ориентир за улавяне на симпатиите и определяне на стратегия за противопоставяне на недоволството на гласоподавателите

Изборите, които обикновено се определят като “неравностойна конкуренция, и състояние на краткотрайна свобода”²⁷, би трябвало да бъдат оценени не толкова според това, което са реализирали, колкото според това, на което са попречили да се осъществи. В този смисъл както Корпоративната държава, така и „Изборната държава” в авторитарна Португалия действат като предпазител, който позволява на опозицията да заеме определено физическо, времево и идеологическо пространство и не допуска друг евентуално да заеме това пространство.

Правителството позволява на конформистката част от опозиционните сили защитата на изборителните права на португалските граждани. Тази опозиция обаче в значителна степен блокира стремежа на радикалната част от опозиционните сили към осъществяване на нови проекти, отстояване на нови интереси и съюзи. В крайна сметка тя действа и като разпределител, като ограничава борбите в контекста на пространството и времето към настоящия момент, а не към по-широка публична и по-просторни хоризонти.

БЕЛЕЖКИ

¹ República de 3 de julho de 1931.

² **Marques, O.** Afonso Costa, Lisboa, 1972, p. 225.

³ **Cruz, M. B.** A Revista de Legislaçao e Jurisprudencia. Esboco da Sua Historia, Coimbra, 1975–1977, vol. 2, p. 211.

⁴ Ibidem, p. 706.

⁵ Ibidem.

⁶ Надеждите на Салазар, че влизането на Португалия в НАТО ще отслаби действията на апозицията не се оправдават, тъй като алиансът радикализира още повече левия спектър на опозиционните сили.

⁷ Diário de Notícias de 5 de Abril de 1949.

⁸ **Cruz, M. B.** Op. cit., p. 706.

⁹ Ibidem, p. 707.

¹⁰ Ibidem, p. 711.

¹¹ Ibidem, p. 714.

¹² Ibidem, p. 715.

¹³ Ibidem, p. 717.

¹⁴ Ibidem, p. 719.

¹⁵ República de 5 de Setembro de 1969.

¹⁶ След идването на Каetano на власт надеждите на опозицията за настъпването на “политическа пролет” във вътрешнополитическия живот на странат пропадат окончателно. Продължаването на колониалната война и липсата на възможност за политическо решаване на “отвъд морския проблем” провокират намесата на военните.

¹⁷ Това са последните парламентарни избори от епохата на салазаризма, които за сетен път ограничават опитите на опозицията за промяна на статуквото. През пролетта на следващата година, режимът на Каetano ще бъде свален от въстанието на военните.

¹⁸ Решителното намаляване на броя на листите през 1973 г. показва и на военните, че време за губене няма.

¹⁹ **Cruz, M. B.** Op. cit., p. 720.

²⁰ Ibidem, p. 724.

²¹ Ibidem.

²² **Campinos, Jorge.** Ideologia Politica do Estado Salazarista, Lisboa, Portugalia Editora, 1975, p. 64–67.

²³ Ibidem, p. 122.

²⁴ Ibidem, p. 124.

²⁵ Diário de Lisboa de 28 de Novembro de 1968.

²⁶ **Cruz, M. B.** As Origens da Democracia Crista e o Salazarismo, Lisboa, 1980, p. 371–372.

²⁷ Ibidem, p. 374.